

Eesti välispoliitika tulevikuväljavaated

Catlyn Kirna

Aastal 2012 on palju nurisejaid, kes arutlevad, kas Eestil on üldse välispoliitika ning milline peaks see üldse olema. Välispoliitilised dokumendid praktiliselt puuduvad, paigas on vaid üldised eesmärgid, mis mahuvad poolele leheküljele ning on sarnased kõigi teiste riikidega. Eestis ei räägita välispoliitikast, 2011. ja 2007. aasta parlamendivalimistel olid parlamentide platvormid seotud pigem kaitsepoliitikaga või sisepoliitika välismõjudega. Välispoliitilisi otsuseid ei tundu tehtavat ning suundi ei võeta.

See kõik on tugevas kontrastis 1990ndatega, kui tehti suuri otsuseid ning samme, valiti välispoliitiline suund ning peeti sellest kinni. Oluline on siinkohal küsida, mis on ikkagi muutunud. Eesti on jätkuvalt väikeriik, asukoht on sama, rahvusvaheline olukord samamoodi laias laastus vähemalt sarnane. Seega väga palju, tundub, ei ole siiski muutunud. Samas, riik ise on muutunud, rahvas on muutunud ja rahvusvaheline olukord on muutunud. Selleks, et olukorda paremini hinnata ning selgemat ülevaadet saada, on vaja vaadelda laias laastus kolme küsimust. Esiteks, millest sõltub riigi välispoliitika, eriti Eesti-suguse väikeriigi poliitika. Teiseks, millised olulised faktorid olid olemas 1990ndatel ning kuidas need mõjutasid toleaeget välispoliitikat ning kolmandaks, kuidas on need mõjutajad muutunud ajas ning miks ei ole välispoliitika enam selline nagu 1990ndate alguses. Kolme teema kokkuvõtte peaks andma ideid ka selles osas, kas välispoliitika ühel hetkel siiski võib taas olulisemaks muutuda ning otsused selgemalt tulla.

1. Välispoliitika mõjutajad

Riikide välispoliitika on tihti ette määratud mitmete tegurite poolt, näiteks geograafia, rahvusvaheline olukord, riigisisene olukord jne mõjutavad poliitilisi otsuseid. Väikeriikide võimalused oma välispoliitikaga midagi mõjutada on väiksemad, aga tihti on ka vastutust vähem. Väikese ja suure riigi vahe võib tuleneda geograafiast, majandusest, asukohast või loodusressurssidest, kõik on äärmiselt suhteline. Kanada ja Mongoolia on ühed suuremad riigid maailmas, kuid

rahvusvahelistes suhetes mängivad nad märkimisväärselt vähem rolli kui tunduvalt väiksemad Israel ja Süüria. Eesti välispoliitiliste võimaluste hindamiseks on vaja selgitada, milline riik Eesti täpselt on ning mis teda kuidas mõjutab. On selge, et tegemist on väikeriigiga praktiliselt igas mõttes, tal on peamiselt samasuured ja heasoovlikud naabrid peale ühe, kes on märkimisväärselt suurem ning keerulise suhtumisega. Kõik need asjad mõjutavad Eesti välispoliitikat. Need ei ole aga ainsad asjad, mis riiki mõjutavad ning oluline on selgeks teha, mis võiksid veel sinna alla kuuluda.

Esimese asjana peaks vaatlema välispoliitika kujundamist üldiselt. Hudsoni järgi (Hudson 2007, 2005) on palju faktoreid, mis välispoliitika kujundamist mõjutavad. Nende seas prominentsemal kohal on üksikisikud ja grupid, kes otsustavad, kultuur ja identiteet, sisepoliitika ja rahvusvaheline süsteem (sinna alla kuuluvad näiteks naabrite tegemised). Kõik need asjad mõjutavad riigi välispoliitikat ja kõik need faktorid on ka ise millestki mõjutatud, mõjutustel on astmed ja allastmed. Üks hea näide on see, et otsustajad on tihti mõjutatud sellest, kuidas nad ise aru saavad, millised on nende kogemused ja mida nad tajuvad (Hudson 2007) ja kuidas see mõjutamine täpselt välja näeb. Kultuur ja identiteet mõjutavad otsuseid läbi otsustajate, aga ka läbi avaliku arvamuse. See kehtib loomulikult kõigi riikide kohta, aga on ka mõned asjad, mis on väikeriigile eriti omased.

Mitmed autorid on arutlenud, mis mõjutab väikeriikide välispoliitikat ning on üritanud selgitada, kuidas see mõjutamine välja näeb ja millised on erinevad tulemused. Üldine konsensus väikeriikide poliitika ülevaatest on see, millest eelnevalt juba juttu on olnud, võimalusi on vähem, eriti peale külma sõda (Hey 2003). Mitmed väikeriikide välispoliitikaga tegelevad teoreetikud nagu Hey väidavad muuhulgas, et väikeriigid on neutraalsemad, muretsevad julgeoleku pärast (toetudes pigem suurtele riikidele), tegelevad väikeste temadega, toetavad pigem rahu ja diplomaatiat, tegelevad koostöö arendamisega jne. Võimaluste puudumine on väikeriikide jaoks tavaline, aga veel enam on seda mõjujõu puudumine. Samas, on ka neid, kes väidavad, et väikeriikidel on siiski mõjujõudu ning nad saavad midagi muuta (näiteks Euroopa Liidu sees), kuid selleks on vaja kindlaid tingimusi (Nasra 2011). Seega kokkuvõtteks, väikeriigi väljavaated ei ole väga mitmekülgsed. Siiski, oluline on vaadata ka, mis mõjutab seda välispoliitikat, mõningad autorid on toonud välja asju, mis siinkohal on temaatilised: pretsedendi puudumine ning suurte rahvusvaheliste toimijate mõju. Aaltola (2011:258) järeldeb, et kriisisituatsioonis on väikeriikide välispoliitika irratsionaalsem, sest puuduvad tihti pretsedendid. Ei ole positiivseid näiteid, ei ole eeskju. Teine oluline küsimus on siin suurte rahvusvaheliste toimijate mõju, tegemist võib olla suurriigi, organisatsiooni või isegi regiooniga (Jourde 2007). Väikeriigid on suurtest sõltuvad ja seega on loogiline, et see mõjutab nende välispoliitikat. Need kaks näidet sobivad väga hästi ka Eesti konteksti.

Eesti jaoks on oluline küsimus ka Hey väide, et külm sõda on olnud eriline mõjutaja. Kui vaadata riike laiemalt, siis võib see tõepoolest nii olla, sest vaatamata tuumaküsimusele ja pidevale sõjaohule, oli külma sõja periood siiski väga lihtne. Riigid valisid ühe poole ja jäid selle juurde, 1990ndatel see aga muutus ning tulemuseks oli, et paljud väikeriigid (tegelikult ka suurriigid) ei osanud midagi teha, oli vaja korrigeerida oma sõprade nimekirja. Eesti valik tundub tagantjärele loogiline, kuid tegelikult elati läbi sama olukorda – sõbrad oli vaja uued leida.

2. Eesti välispoliitika otsustusperiood

Vaadates tagasi 1990ndate alguse Eestile võib tunduda, et Eesti tegemised välispoliitika valdkonnas olid igati loogilised ning ehk ka ainuvõimalikud. Kui Eesti taasiseseisvus 1990ndate alguses, oli riigil olemas väga selge välispoliitika, võeti vastu palju keerulisi otsuseid ning valiti Eestile selge suund. Vaadati läände ning eelkõige Euroopasse, selleks astuti ka reaalseid samme ning muudeti sisepoliitikat. Praegu tagasi vaadates võib jääda mulje, et see oli lihtne tee, et teisi võimalusi polnudki, kuid teiste Nõukogude Liidust lahkunud riikide näitel (Georgia, Ukraina, Valgevene) on näha, et oleks saanud valida ka läänekaugem tee, mis oleks toonud ning hoidnud sõbralikemaid suhteid Venemaaga. Võib ju öelda, et valikuid oli ka rohkem, kuid reaalsuses mingeid vahevalikuid vähemalt realiseerunud ei ole – riigid jäid kas Venemaa rüppe või läksid Venemaaga tülli ning liikusid Euroopa poole. Selle kõige põhjal on vaja vastata kahele küsimusele: miks valis Eesti Euroopa, mitte Venemaa või midagi muud? Teiseks, kuidas üldse suudeti selline ühtne suund välispoliitikas paika panna? Selleks on vaja kõigepealt saada ülevaade sellest, mis toimus ning seejärel ülevaade erinevatest mõjutajatest.

Eesti teel Euroopasse on olnud mitmeid olulisi hetki ja see tee ei olnud kindlasti lihtne. Esimeseks võib lugeda liitumist ÜROga 1991. aastal, kuid ÜRO liikmed on peaaegu kõik riigid maailmas, seega esimeseks väga selgeks kuupäevaks võib pakkuda 1995. aastat, kui Eesti esitas avalduse liitumaks Euroopa Liiduga. Eesti oli edukas ning juba 1998. aastal sai Eesti üheks neist, kellega hakati pidama liitumisläbirääkimisi, mis 2003. aastal viisid referendumini ning 2004. aasta liitumiseni. Tee Euroopa Liitu ei olnud lihtne, selleks oli vaja korraldada ümber ühiskond, minna üle turumajandusele ning korraldada ümber seadusandlus. See kõik nõudis aega ja raha ning eelkõige poliitilist tahet. Üks selge probleem oli oma turu ümber orienteerumine, millega kadus Venemaa turg ja toetus, mis 1990ndate aastate alguses oli suur löök kohalikele äriteestele. Seega tekib küsimus, miks selline otsus ikkagi vastu võeti.

Teine oluline draamatiline muutus oli soov liituda NATOga, mis eristas lääneriike endisest idablokist väga selgelt. 2002. aastal toimunud läbirääkimised said 2004. aastal lõpule ning viisid liitumiseni. On veel hetki, kus Eesti suund on olnud selge, näiteks surve Venemaale vägede välja viimiseks oli üks neist, kuid võib väita, et liitumisavaldus on just see, mis viis Eesti lääneriikidele lähemale. Võib diskuteerida selle üle, kas Eestil oleks olnud kolmas tee, mis jätnuks riigi välja Euroopa Liidust (või oleks sinna viinud aeglasemalt), oleks samas hoidnud mõistlikul kaugusel Venemaast ning mis oleks samal ajal toonud Eestile majanduslikku ja muud kasu. Kui me vaatame teisi Nõukogude Liidust lahkunud väikeriike, siis tundub, et kolmandat teed ei eksisteerinud. Eestiga koos astusid suured sammud läände Läti ja Leedu, meie kaaslasteks olid idabloki riigid, kes ei olnud päris NSVL liikmed nagu Tšehhi, Slovakkia, Ungari jne. Venemaale algselt lojaalseks jäid kõik teised, kellest mitmed on praegu võtnud samuti suuna läände, näiteks Georgia, Ukraina (muutuv), Moldova ning teatud mõõndustega Armeenia ja Aserbaidžaan. On ka neid, kes jäid selgelt Venemaa kõrvale nagu Valgevene, kes vähemalt geograafiliselt peaks liikuma Balti riikidega samas suunas. Erinevad Kesk-Aasia riigid on rohkem või vähem olnud Venemaa-sõbralikud, kuid nende vastu pole läänest tulnud ka märkimisväärset huvi. Seega laias laastus võib jagada riigid kaheks, olenevalt ajahetkest muutub lihtsalt mõlema poole nimekiri. Sellest kõigest võib ka järeldada, et vähemalt empiirilist tõestust kolmandale võimalusele ei olnud ning valikud olidki lääts või Venemaa. Miks valis Eesti Euroopa?

Laias laastus võib välja tuua kolm väga olulist teemat, mis mõjutasid Eesti otsust ning seda, et otsus üldse tehti. Kui vaadata rahvusvahelist olukorda ja Eesti olukorda aastal 1991, siis oli selge, et otsust oli vaja. Eesti pidi otsustama, mida ta oma riigiga edasi teeb, kellega saab sõbraks ja kellega mitte. Põhimõtteliselt oli kaks teed ning nende kahe vahele jäämine ei tulnud kõne alla, sest nagu eelnevalt juba vaadatud, kolmandat teed ei eksisteerinud. Otsuse vajadus oli selge, see oli selge ka poliitikute retoorikas ning valimisplatvormides. Milline otsus teha, oli omaette küsimus ning see tulenes sellest, millised poliitikud otsust tegid ja tol hetkel olid poliitikud suhteliselt üksmeelsed. Küsimus on aga, mille alusel otsustati Euroopa suuna kasuks. Seda mõjutasid kolm väga olulist faktorit: poliitikute taust ja üksmeel, rahva toetus ning rahvusvaheline olukord. Need kolm ei seisnud üksteisest eraldi ning on omavahel väga tugevalt seotud, kuid väärivad eraldi välja toomist.

Seda ei juhtu just väga tihti, et poliitikud on mingis küsimuses ühel meelel, aga 1990ndate alguses tundus see nii olevat ning mõjutegureid oli kaks. Esiteks, esimesed parlamendivalimised 1992. aastal tõid Riigikokku igasuguseid erakondi (näiteks pooltõsisid Kuningriiklased), kuid puudu olid vasakpoolsed ja venemeelsed. Esimesed presidendivalimised võitis radikaalsem ja läänemeelsem Lennart Meri. Poliitikud olid selgelt ühele poole kaldu. Võib muidugi väita, et need poliitikud said võimule, sest rahvas nii tahtis, kuid valimisseadusega kõrvaldati mitmed hilised immigrandid (kes oleks ehk olnud venemeelsemad) valimisnimekirjadest, millel oli oma mõju. Teine oluline faktor nii poliitikute üksmeelel kui ka rahva tahtel oli rahvusvaheline olukord üldse (NSVLi lagunemine, muutused Euroopa kaardil) ning eelpool mainitud käitumismuster Venemaalt, siis oligi lihtne leida, et Venemaa on oht ja nii käituda. See kontseptsioon oli väga populaarne (Riim 1999) ja on mõneti seda siiani. Venemaa ohu küsimus oli ka rahva jaoks oluline ning on suurepärane näide rahvusvahelisest survest.

Eesti-Vene suhteid ei mõjuta miski enam kui ajalugu ning 1990ndad olid hea näide. Eesti oli just vabaks saanud Nõukogude Liidust, mille õigusjärgne järglane oli Venemaa. Teiseks, see järglane ei olnud just sõbralik. Üleval olid piiritülid ning Venemaa vägede lahkumise küsimus. Võib muidugi väita, et üks põhjus, miks kogu piiriprotsessiga nii kaua läks, on eestlaste endi jäärapäisus, aga peale taasiseseisvumist oli ka suuremaid probleeme, näiteks vene vägede lahkumine, seega piir ei olnud prioriteet (Liik 2005). Venemaa ei olnud huvitatud Eesti muutumisest läänemeelseks, oma territooriumi vähendamisest ega ka sõjaväelise kohaoleku kaotamisest. Venemaa muutus oma retoorikas väga agressiivseks ning sellel oli oma mõju.

Venemaa sekkumine lisas kaalu teistele teguritele ning mõjutas nii avalikku arvamust kui ka poliitikute käitumist. Näiteks agressiivsest Venemaast, poliitikute tugevast Venemaa-vastasusest ja Lääne huvidest on Eesti-Vene piirilepingu küsimus. Eesti taasiseseisvus küll aastal 1991, aga piirilepingut ei ole 21 aastat hiljem veel paigas. Vaidlusalused küsimused puudutavad Setomaad ja Narva jõe taga asuvaid alasid (peamiselt küll Setomaad) ning kumbki pool pole järgi andnud siiani. Vaidlus kerkib üles iga aasta-paari tagant, kuid tulemusteta, mõnede arvates on õige aeg lepingu korda saamiseks möödunud. Hea näide on see aga seetõttu, et olukorda mõjutanud erinevad faktorid on sarnased Eesti 1990ndate aastate välispoliitika mõjuritega. Kadri Liik (Liik 2005) toob välja, et piirilepingu venimise üks olulisemaid põhjuseid võib olla Eesti enda jäikus 1991. aastal, kus oleks saanud tegelikult üht-teist saavutada, isegi leping allkirjastada. Samas, Liik nendib ka ise, et see ei olnud tol hetkel prioriteet ning üks palju olulisemaid teemasid oli tegelikult vägede lahkumine. Liigil võib olla õigus, sest tolaegne meedia ning poliitikud

tegelesid pigem vägede probleemiga ning piiri polnud tegelikult maha märgitud niikuinii. Liik lisab küll veel, et õige aeg reageerimiseks sai otsa Venemaa peaminister Gaidari tagandamisega (Liik 2005). Hilisemalt on emotsioonid olnud takistuseks ning tundub, et piirilepingu probleemile ei ole ette näha ka lahendust. Võrreldes Lätiga ei ole Eesti huvitatud taganemast. Hindrek Lootus kirjutab (Lootus 2006), et Euroopa Liidu tugevam surve oleks aidanud probleemi lahendada, kuid samal ajal tunnistab ta, et Eestil on keeruline oma nõudmiste juurde jääda. Eesti aga just eelpool mainitud põhjustel ei ole olnud valmis loobuma – põhimõtted, territoorium ning rahvusvahelise õiguse püsimine. Venemaa ja Eesti ei olnud valmis loobuma, Euroopa Liit aga oli valmis Eestiga asju ajama ka ilma lepinguta, see tegi Euroopa tee valimise lihtsamaks.

Võttes kokku kõik näited ja teemaarendused, saab teha mõningad järeldused. 1990ndate otsust mõjutasid mitmed laiemad ja kitsamad teemad. Oli olemas poliitikute üksmeel, mille taga olid sarnase vaatega poliitikud ja mida mõjutas rahvusvaheline olukord. Oli üldsuse toetus, mis väljendus poliitikute valimises ning mida mõjutasid poliitiline retoorika ja agressiivne naaber. Poliitiline retoorika kajastas poliitikute ja välisriikide tegemisi, seega ka see oli laias laastus suunatud. Loomulikult oli oluline faktor teiste riikide käitumine, mis väljendus Venemaa probleemides, aga ka Euroopa valmisolekus Eestiga tegeleda, valmisolekus Eesti Euroopaga liita.

1990ndate otsust mõjutas	
Poliitikute üks meel	Parempoolsed poliitikud Rahvusvaheline olukord
Üldsuse toetus	Agressiivne idanaaber Poliitiline retoorika
Teiste riikide käitumine	Agressiivne idanaaber Euroopa valmisolek Eestiga tegeleda

Tabel 1, autor

Kõik eelpool mainitud asjad mõjutasid seda, milline otsus siis tehti. Et just läänemeelsus võimule pääses ning Venemaaga tekkinud probleemideks oldi valmis. Aga üks oluline aspekt oli ka vajadus otsuse järele. Eelkõige võrreldes tänapäevaga oli siis kõigile arusaadav, et on vaja teha otsus, suunduda kas ühele või teisele suunale. Samal meelel olid nii poliitikud, rahvas kui ka rahvusvaheline üldsus. See kinnitab ka Hudsoni teooriat, et välispoliitikat mõjutavad otsustajad, rahvusvaheline üldsus ja rahvuslik identiteet, mida siinkohal esindab ajalugu ning sellest tulenev. Rahvusvaheline üldsus oli ühelt poolt positiivne Eesti suhtes ning Venemaa jällegi negatiivne, mis tegi ka otsustamise lihtsaks. Otsus tehti, sest selle järgi oli vajadus ning olid sobivad tingimused, eksisteerisid faktorid, mis mõjutasid otsuse suunda ning tulemust. Küsimus on, millised võimalused on sellise olukorra tekkeks 2010ndatel aastatel.

3. Kuhu kadus üksmeel?

Kahekümne aastaga on Eestis palju muutunud, sealhulgas ka välispoliitika. Riik on jõudnud punkti, kus välispoliitikat praktiliselt üldse ei eksisteeri. Peale minimaalse ehk esinduste ja rahvusvahelistes organisatsioonides osalemise ei olegi oluliselt midagi toimumas. Seda iseloomustab kaks olulist asja: Eestil puudub

välispoliitikat juhendav riiklik dokument ning teiseks, välispoliitika on puudu ka erakondade programmidest. Selget visiooni välispoliitikast ei ole ei riigil (ehk erakonnal, kes riiki parajasti valitseb) ega poliitilisel eliidil üldiselt. Põhjuseid võib siinkohal olla mitmeid. Kõige olulisem on ehk, kui edukas oli Eesti oma otsustega 1990ndatel.

Kurss läände on olnud suhteliselt edukas, sellele teele on jäädud ning saavutatud laias laastus kõik ametlikud teetähised, mis endale ette on pandud. Eesti liitus Euroopa Liiduga, NATOga ning on võtnud kasutusele euro. Kurss on olnud ka edukam kui 1990ndatel teise tee valinud riikidel, näiteid selle kohta võib leida mitmelt poolt. Mitmed Venemaa naabrid on jätkuvalt majanduslikult keerulises olukorras, mõned rahvusvahelises isolatsioonis (Valgevene), mõned ida ja lääne vahel täiesti lõhki kistud (Ukraina) ja mõned jätkuvalt üritavad korrupsioonirõngast välja murda (Moldova, Georgia). Kurss on olnud edukam ka võrreldes mõnede mõttekaaslastega, Eesti on suutnud vältida täielikku majanduskrahi ka üleilmse kriisi tingimustes, mis on parem tulemus kui lõunanaaber Lätil. Riigi siseasju mõjutab jätkuvalt mitu erinevat teemat, neist kõige enam Venemaa, kes on rohkem või vähem ka probleeme tekitanud. Peale selle, et Venemaale selja pööramine 1990ndatel Eesti majandust haavas ja piirileping sõlmimata on, jätkuvad ka teised probleemid, mis ühelt poolt varjutavad Eesti edulugu, aga selgitavad ka, miks on otsuste tegemine tänapäeval problemaatilisem – rahvas, poliitikud ja rahvusvaheline olukord on muutunud.

Eesti-Vene suhteid on juba 20 aastat mõjutanud see, et Eesti elanikkonnast märkimisväärne osa on vene rahvusest ja pisut väiksem, kuid samuti oluline osa on Venemaa kodanikud või üldse kodakondsuseta. Aastal 2010 on 26% elanikkonnast venelased (lisaks ukrainlased jne) ning 8% siin elavatest inimestest on kodakondsuseta. Vähemustest 50% on Eesti kodanikud, 23% Venemaa kodanikud ning 24% kodakondsuseta. (kõik andmed Koostöökoogu 2010). Kui võtta arvesse, et 1990ndate alguses oli Eestis kodakondsuseta inimesi umbes pool miljonit, siis langemine umbes 100 000 peale on kindlasti progress, kuid kas ka piisav. Rahvastiku numbriline seis ei ole probleem iseenesest, sarnaseid olukordi on maailmas palju, kuid probleemiks on osutunud vähemustega käitumine ning nende elustandard. Statistikaameti andmetel on sissetulekud kõige suuremad eestlastel, seejärel mitte-eestlastest Eesti kodanikel, siis muude riikide kodanikel ning kõige madalam kodakondsuseta inimestel (Stat 2009). See on vaid üks näide neist teemadest, mida võib kasutada Eesti-Vene suhetes relvana ning seda on ka tehtud. Sarnaseid teemasid on aga palju ning kui enamus neist on retoorilist laadi, siis 2007. aasta kevadel, kui tõsteti ümber sõjamälestus ning paljudele kohalikele venelastele oluline mälestusmärk, mida tuntakse Pronkssõduri nime all. Selle tulemus oli dramaatilisem kui oleks osanud enamus inimesi oodata ning Eestis olid esimest korda tõelised tänavarahutused, mis küll läksid kiirelt üle rüüstamiseks. Suhetele Venemaaga avaldas see siiski mõju nagu ka Eesti mainele Euroopas.

Pronkssõduri liigutamise ning sellele järgnenud suhtlus maailmaga oli üks kõige ebaõnnestunumaid välispoliitilisi suhtekorraldusjuhtumeid. Välismaailm teadis toimuvast väga vähe ning infot jagati halvasti ka kohalikus meedias. Ehk oleks jäänud rahutused ära, kui oleks suudetud oma plaane piisavalt tutvustada ning rahvaga suhelda. Võimetus suhelda ka välismeediaga jättiski võimaluse keskenduda sensatsioonile ning välisajakirjandusele meeldis väga avaldada pilte ja videoid toimunust. Eesti-Vene suhete üks olulisemaid aspekte, suhtekorraldusvõitlus, jäi katmata ning jättis Venemaale võimaluse ise edaspidist infot jagada. Oluline faktor oli siinkohal kindlasti ka see, et poliitikud ei olnud üksmeelsed selles osas, milles on

probleem ning kes selles süüdi on. Valitsuserakondadele (Reformierakond ning Isamaa ja Res Publica Liit) oponeeris aktiivselt Keskerakond, kellel on väga suur vene vähemuse toetus. Kahe riigi omavahelistele suhetele mõjus toimunu samuti laastavalt, kuigi peamiselt emotsionaalsel tasandil. Siiski oli tegemist väga olulise sündmusega, mis mõjutas majandust (transiit) ning ka suhtlust. See illustreeris ka, kui palju on erimeelsusi 2000ndate aastate Eesti ühiskonnas ning poliitilise eliidi seas.

Venemaa ei ole ainus problemaatiline küsimus, ka Euroopa Liiduga liitumise ajal olid erakonnad erinevatel seisukohtadel, Keskerakond jäi liitumise osas neutraalseks, teised suuremad erakonnad toetasid sammu. Euroopa Liidu keerulised ajad ja erinevad nõuded on tekitanud Eestis mitmesuguseid küsimusi ning liitumine ise sai vaid 2/3 toetuse. Pole päris selge, mida poliitikud ja rahvas Eesti kursist arvab, aga ei ole ka väga selge, mis võimalused erinevaks kursiks üldse on.

Kui küsida, et miks ei ole Eestil välispoliitikat, siis vajalik on võrrelda tingimusi aastal 2012 1990ndate algusega. Kõige olulisem küsimus siinkohal on vajadus – kas Eestil on vaja realselt otsustada midagi välispoliitikas. Hetkel on Eesti välispoliitilised eesmärgid sõnastatud viie punktina välisministeeriumi kodulehel ning katavad eestlaste eest seismise välismaal, riigi kaitsmise, koostöö demokraatlike riikidega, demokraatia-inimõiguste edendamise ja muud sarnased teemad. Vaadates naaberriike, siis sarnanevad need eesmärgid nii Soomele kui ka Lätile ehk tundub, et selline suund on üldine. Soome on oma kurssi hoidnud juba väga pikka aega ning see tundub olevat edukas. Võimalusi, mida Eesti võiks rahvusvahelisel tasandil veel teha, on palju, kuid ükski neist ei ole ei tingimata vajalik ega ka üksteist välistav. Ainuke argument ühe suuna valikuks on ressurss, mida on vähe. Samas, kõiki suundi võib ellu viia ka väiksemal määral ja koos. Samuti ei juhtu midagi, kui välispoliitilist suunda ei muudetagi ning teemad jäävad samaks, väga üldiseks. Seega, kõige suurem erinevus 2012 ja 1990ndate vahel ongi reaalse vajaduse puudumine. Lisaks on Venemaa ja muude riikide suhtumine muutunud (välismõjude muutus), rahvas on rohkemate arvamustega ning ka poliitikud pole tegelikult üksmeelel. Oluline faktor on ka välispoliitika huvi puudumine, mitmel erakonnal ei ole üle ühe välispoliitilise eksperdi ning erakondade valimisplatvormid on selles küsimuses suhteliselt vaiksed. Rahvas tegeleb pigem majandusküsimustega ning Euroopa Liit on hägustunud piiri välis- ja sisepoliitika vahel. Venemaa maine on maailmas paranenud, Eesti oma on jäänud samaks või muutunud pigem negatiivselt, kui vaadata Venemaaga seotud teemasid. Seega tõenäosus, et tekib selge välispoliitiline suund, on väike. Vajaminevaid faktoreid lihtsalt ei ole.

1990ndate olukord	Prægused muutused
Poliitikute üksmeel	Poliitikud on erakondlikult ja erakonnasiseselt eriarvamusel Puudub huvi välispoliitika vastu
Üldsuse toetus	Eksisteerivad nii eurovastasus kui vene vastasus Poliitiline retoorika
Teiste riikide käitumine	Idanaabri positsioon rahvusvaheliselt muutunud Euroopa ei huvitu enam küsimusest, Eesti maine on muutunud

Tabel 2, autor

4. 2012 – võimalused välispoliitikas

Arutlemaks selle üle, milline võiks olla Eesti välispoliitika, tuleks vaadata erinevaid võimalusi. Käesolev artikkel keskendub eelkõige populaarsematele teemadele: idapartnerlus, Läänemere koostöö ja üldine organisatsioonides osalemine. Lisaks võib siia muidugi panna ka partnerluse kaugemate riikidega, näiteks Brasiilia või Hiinaga, kuid need teemad saavad vähe kajastust ning on seotud üldiste majandushuvidega, seega võib jätta need kõrvale.

Esimene võimalik koostöövõimalus on väga populaarne meie poliitikute kõnedes ja kirjatöödes, idapoolne koostöö kunagiste Nõukogude Liidu riikidega, kes Eestile meeldivad. Eelkõige viimane on oluline faktor, sest huvitaval kombel on välja valitud paljude riikide seast just mõned vähesed. Need on üldiselt riigid, kellel on Euroopaga liitumise ambitsioonid, kes on majanduslikult ning demokraatlikult maha jäänud, kuid kel on mõned sõbrad läänes, nende seas Eesti. Selle suuna potentsiaali saada Eesti juhtivaks välispoliitiliseks ideoloogiaks saab vaadata läbi kahe prisma – kas see on põhimõtteliselt hea idee (teoreetilisele baasile tuginedes) ning kuidas on see olnud kajastatud poliitikute poolt. Poliitikute arvamused saab lugeda parteiprogrammidest, kuid mitmed poliitikud ka kirjutavad-kõnelevad ning kõige parem jälg sellest on ajaleht *Diplomaatia*, mille artiklitest leiab abimaterjale.

4.1. Idapoolne koostöö

Teoreetilises plaanis on idapoolse koostöö idee hea. Eestil on potentsiaali olla sild ida ja lääne vahel, olles ise tulnud sarnastest oludest, tundub võimalik ka teistele midagi õpetada. Eesti valitud riikideks on osutunud Georgia, Ukraina ja Moldova. Riigid täidavad kõik eduka koostöö kriteeriumid – sarnane ajalugu läbi Venemaa, kultuuriline ühisosa ja ühine probleem (taas mõlemad Venemaa). Samas, riigid on Eestist kaugel (geograafiliselt), majandus erinevas seisus, on märkimisväärsed kultuurilised erinevused nii omavahel kui ka Eestiga. Ühisosa on suhteliselt väike. Potentsiaal koostööks on seega olemas, kuigi võivad esineda probleemid. Küsimus on aga, kas seda koostööd ka vaja oleks, eelkõige Eestile, sest 1990ndate otsuse taga oli eelkõige sellekohane vajadus. Koostöö pooldajad leiavad, et sellekohane koostöö oleks kindlasti vajalik, kuid Eesti puhul ei ole kasutegur just väga suur. Kolmel partnerriigil on Eestile vähe pakkuda ja isegi kui läänepüüdlused osutuvad edukaks, on neil riikidel vaja märkimisväärselt enam kui lihtsalt Eesti toetust. Samas, Eestil on ka üht-teist kaotada, sest kõik kolm riiki on seotud Venemaaga ning pole tarvis lisaprobleeme, mis teeks juba eelnevalt kirjeldatud olukorra veel keerulisemaks. 2008. aasta sõda Georgias näitas ka seda, et Eesti toetus võib tuua probleeme ka rahvusvahelise üldsuse silmis. Eesti toetas Georgiat sõja algusest peale, kuid pärast jäi rahvusvaheline üldsus arvamusele, et agressoriks ei olnud siiski Venemaa, vaid Georgia. Sõja reaalsused ei ole siinkohal olulised, vaid Eesti võimetus näha ette rahvusvahelist olukorda.

Empiirilises plaanis on kolme riigi olukord erinev, kui vaadata Eesti poliitikuid. Kõige nõrgemas seisus on ehk Moldova. Rumeenia naabril on Eestis sõber – Marianne Mikko, endine Euroopa parlamendi liige ja praegune Riigikogu liige (Sotsiaaldemokraatlik Erakond, SDE). Muuhulgas oli ta *Diplomaatia* peatoimetaja lehe algusaastatel ning kirjutab siiani sinna artikleid. Ta on kirjutanud ka Moldovast, näiteks 2010. aastal, kus ta kirjeldab Moldova olukorda, sealset valitsuskriisi ja seda, kuidas Euroopa Liidul pole tegelikult adekvaatset arusaama selle kohta, mis seal riigis toimub. Ta ei kutsu tegudele küll Eestit, vaid Euroopa Liitu, kuid märgib ära Eesti osa selles (Mikko 2010). Sama erinumbri sees kirjutab

ka Andres Herkel (Isamaa ja Res Publica Liit, IRL) oma kogemustest Moldovaga, aga ei kutsu otseselt üles tegudele (Herkel 2010). Moldova on seega pigem retooriline teema kui reaalne poliitikasuund.

Ukraina ja Georgia on samuti Diplomaatias populaarsed, artiklite autorid on tegevpoliitikud, kes on kas parlamendis või muidu aktiivsed, aga on ka ühe kõnealuse riigi sõbrad. Üks näide siinkohal on Silver Meikar (Reformierakond), kes oli parlamendi liige ning oma ametiaja jooksul külastas aktiivselt mitmeid riike keerulistel hetkedel nagu Valgevene valimised ja Georgia 2004. aasta valimised. Meikar on kirjutanud oma pühendumusest ka mitmeid artikleid, näiteks Valgevene kohta (2008 ja 2011), millest viimane kirjeldab tema kogemusi valimistel ning järeelmõtteid, esimene aga president Lukašenkast ja reformidest. Meikar on kirjutanud ka Ukrainast ja Oranžist revolutsioonist. Georgia on samuti olnud populaarne teema, 2008. aasta sõda sai eelkõige kajastust, muuhulgas kirjutas sellest ka endine kaitseminister Sven Mikser (SDE), kes katab olulisemad teemad seoses sarnaste konfliktidega ning seostab seda Eestiga (Mikser 2008). Georgia teema tõstatatakse ka SDE valimisplatvormis, kus avaldatakse riigile toetust ning peetakse riiki oluliseks partneriks (SDE platvorm 2011). Toetust on ka teiste erakondade esindajate seas, ajaloolane ja endine peaminister Mart Laar on mõnevõrra emotsionaalsem ning kirjutab sama numbri teises loos, et Georgiale on liiga tehtud, pole piisavalt aidatud ning kutsub üles riiki abistama või vähemalt Venemaa suhtes seisukohta võtma, et olukord ei sarnaneks lõpuks 1968. aastal Prahast toimunuga (Laar 2008). See kirjatöö võtab kokku ka Eesti suhtumise Georgiasse ja idapartnerlusse üldiselt. Ametlikke poliitikaid ei ole, on pigem emotsioonid ning poliitikute arusaamad sellest, kuidas võiksid asjad olla. Idariikide abistamine on kindlasti üllas idee ning poliitikute toetus on olemas, kuid hetkel ei tundu, et see võiks lähemal ajal muutuda ametlikuks poliitiliseks suunaks, kasutegur on liiga väike.

4.2. Läänemere koostöö

Kasuteguri suhtes on Läänemere koostöö Eesti jaoks kindlasti olulisem valik. Koostöövajadus ei ole poliitiline, vaid bioloogiline. Olenemata poliitikute soovidest ja huvidest on vaja korda teha Läänemere ökosüsteem. Mere ümber on kümme riiki ja umbes 90 miljonit inimest (ümberkaudsete riikide rahvaarvud on suuremad, kuid enamusi Venemaa ja Saksamaa elanikke Läänemere probleemid otseselt ei puuduta) ja rikkis ökosüsteem on probleemiks. Meri on saastunud, vetikate vohamine segab muud florat ja faunat, vohamine ise tuleneb muutunud temperatuurist ja saastest. Probleemi tagamaad peituvad inimtegevuses, ümberkaudsed riigid on vette heitnud palju saastet, mis ookeani ei lähe, sest suue mere ja ookeani vahel on nii väike, et vee vool on aeglane ja saaste jõuab enne settida. Kultuurilised ja poliitilised huvid kõrvale jättes, bioloogiline probleem vajab lahendamist muust sõltumata. Koostöövajadust nägid riigid juba 1974. aastal, kui loodi esimene Helsingi komisjon (Helsinki commission), kuid märkimisväärseid tulemusi siiani pole.

Keskkonnakoostöö vajab enamuse, kui mitte kõigi osapoolte täielikku toetust ning küsimus on, kui tõenäoline see on ning riigid on mere ümber suhteliselt erinevad (suurus, poliitiline süsteem, probleemi mõju, huvi koostöö vastu), seega üksmeelt on keeruline saavutada. Samas, regionaalse koostöö jaoks oleks Läänemeri suhteliselt sobiv – mitmed regionaalse koostöö ja regionalismi ilmingud on olemas. Riigid on suhteliselt sarnased, kõik on mingist koostöövormist huvitatud ja on kõik rohkem või vähem seotud piirkonna kõige olulisema organisatsiooni, Euroopa Liiduga. Skandinaavia riikidel on ühine ajalugu, samuti Balti riikidel, mõlemad on

seotud Venemaa ja Saksamaa ajaloo, kas positiivselt või negatiivselt. Seega, potentsiaali on, eelkõige koostöövalmiduse osas.

Teoreetilise plaani kõrval on oluline vaadata ka poliitilist poolt, poliitikute seisukohti on näha juba kasutatud Diplomaatia artiklitest, nende valmidust poliitikat läbi viia või vähemalt suunata aga valimisplatvormidest ja koalitsioonileppest. Viimased vastavad dokumendid sündisid 2011. aastal, Riigikokku pääses neli erakonda. Kaks neist (IRL ja Reformierakond) moodustasid valitsuskoalitsiooni, kus taas oli väga vähe kirjas välispoliitika kohta. Leidus küll kaks punkti naabrite teemaga seondult, mõlemad seotud Läänemere koostööga (Koalitsioonilepe 2011), seega vähemalt ametlikult on koalitsioonil plaanis koostööd arendada. Kaks teist erakonda, kes valitsust ei moodustanud, soovivad samuti oma platvormides Läänemere koostööd arendada, seega selle muutumine juhtivaks osaks välispoliitikast peaks olema võimalik.

Läänemere koostöö üks olulisemaid probleeme on juhtfiguuride puudumine, kes selle teema arendamisega aktiivselt tegeleks. Kui idapoolsed mõtteavaldused olid eelkõige emotsionaalsed, siis Läänemere koostööst ei ole kirjutanud viimastel aastatel eriti keegi, kuigi seda on aeg-ajalt mainitud kõnedes ja jooksvates mõtteavaldustes. Peamine koostöö toetaja on olnud president Toomas Hendrik Ilves, kes on kirjutanud sel teemal näiteks 2009. aasta Diplomaatias, keskendudes Läänemere strateegiale ning sellele, kuidas see peaks erinevused kaotama ja koostööd edasi arendama. Seega, koostöö võib küll olla kasumlik ning juba jõudnud poliitikadokumentidesse, kuid puudub emotsionaalne tugi, mis võib osutada probleemiks.

4.3. Muud suunad

Eesti kolmas suund on jääda selle juurde, millega on tegeletud juba pikemat aega ehk siis jätkata madala profiili hoidmisega, keskenduda demokraatia, inimõiguste ja vabaturumajanduse levitamisele kas eraldi või läbi organisatsioonide. Selle sisukam versioon oleks nende õiguste aktiivne populariseerimine mitmel pool, selle näiteks on missioonid Iraagis ja Afganistanis, mis aga tekitasid 2000ndatel aastatel palju vaidlust. Siinkohal mängib rolli taas nii erakondlik kui ka ühiskondlik erimeelsus ehk arvamusi on mõlemalt poolt ning seetõttu on raske jõuda ühele seisukohale. Eesti jaoks on oluline olnud ka Euroopa Liidus mõjujõu kasvatamine, läbi oma saadikute silma paistmine. Eesti saadikud Euroopa parlamendis on tähelepanu haaranud teatud piirkondade toetamisega (Mikko – Moldova), aga ka aktiivse poliitilise tegevusega, Tunne-Väldo Kelam on juhtfiguur kommunismi kuritegude tunnistamise osas. See on siiski vähese olulisusega ning saab olla vaid osa suuremast poliitikast.

Muude suundade hulka kuulub kindlasti Venemaaga heade suhete arendamine, mis küll võib minna vastuollu esimese vaatlusaluse teemaga ehk idapartnerlusega. Samas, Venemaaga läbi käimine on majanduslikult kasulik ning tänapäeval Euroopa hinnangul ka vajalik. Eestile meeldib mõelda endast ka kui sillast Venemaa ja Euroopa vahel, mis küll on ebatõenäoline, kuid siiski võimalik. Venemaa suhete kõrvale võib panna ka väga heade suhete arendamise USAga, kelle sõprus mõjutaks riigi julgeolekut. See suhtlus sõltub aga pigem USAst, kes on Ida-Euroopaga suhtlemisel pigem äraootav ning Venemaad jälgiv. Võimalusi muudeks koostööprojektideks on loomulikult veel, arengukoostöö Aafrika ja Aasia riikidega, bilateralsed lepped naabrite ja kaugemate riikidega, kuid üksikud ideeväljatused ei ole kindel tee poliitikateni.

5. Kokkuvõte ja potentsiaal tulevikuks

Eesti välispoliitika on viimase 20 aastaga drastiliselt muutunud. 1990ndate alguses oli väga selge siht, et on vaja teha otsus ida ja lääne vahel ning tulenevast mitmete faktorite kokkulangemisest tehti otsus liikuda läände, pöörata selg Venemaale. Mõjutasid siinkohal tungiv vajadus otsuse järele, soodne rahvusvaheline olukord ning poliitikute-rahva meelsus. Kurss läände on osutunud suhteliselt edukaks ning viinud selleni, et aastal 2012 ei ole enam otseselt vaja teha välispoliitilisi otsuseid ning seetõttu ei olegi välispoliitikat. Poliitilise suunise tekkeks oleks vaja taastada vähemalt mõned tingimused, mis olid olulised 20 aastat varem, kuid hetkel valitseb poliitikute vahel erimeelsus Euroopa Liidu, Venemaa ja ka muude küsimuste osas, välispoliitikat ei peeta ka oluliseks. Venemaa positsioon rahvusvahelistes suhetes on muutunud ning Euroopa ei pea enam vajalikuks Eesti-Vene küsimusega tegeleda. See tähendab, et ka üldsus on laias laastus kaotanud teema vastu huvi. Huvi saaks tekitada ühe punkti muutmisega, muutub rahvusvaheline olukord pingelisemaks või suudavad poliitikud üksmeele saavutada, muutub ka rahva arvamus. Poliitikute seisukohad seisavad samuti tõenäoliselt rahvusvahelise olukorra taga.

21. sajandil pole Eesti välispoliitikas ka väga palju sisukaid valikuid. Võimalus on jätkata sarnaselt siiani ehk keskenduda inimõiguste, demokraatia, vabakaubanduse ja oma kodanike kaitsele, seda teed on läinud ka väiksemad lähinaabrid. Kasumlik oleks keskenduda Läänemere koostööle, mis on poliitikute ametlikesse dokumentidesse jõudnud, kuid sellekohaseid tegusid on jäänud väheks. Emotsionaalselt tugev toetus on idapartnerlusele, kus Eesti peaks toetama Georgiat, Ukrainat ja teisi sarnaseid riike, õpetamaks neid Euroopasse paremini integreeruma. Lisaks väiksemad teemad seoses bilateraalsete lepingute ning Euroopa Liidu mõjujõuga. Ressursse on vähe, seega kõikide teemadega tegeleda ei jõua, milline tee ühel hetkel peamiseks saab, sõltub taas rahvusvahelise olukorra muutumisest.

Kokkuvõtteks, Eesti välispoliitika tundub küll kadunud olevat, kuid teiste riikide tegemiste muutumisega võib ka see muutuda, hetkel pole lihtsalt tungivat vajadust uute välispoliitiliste suundade järele. Kui see muutub, siis valitakse välispoliitiline suund nende võimaluste seast, mis siis olemas on, suure tõenäosusega on vähemalt mõned neist kaetud ka käesoleva artikliga.

Viiteallikad

- Aaltola, Mika. 2011. *Agile small state agency: heuristic plays and flexible national identity markers in Finnish foreign policy*, Nationalities Papers, 39:2.
- Koalitsioonilepe Reformierakonna ja Isamaa ja Respublica liidu vahel 2011.
- Herkel, Andres. 2010. *Moldova haavatud identiteet*, Diplomaatia 87/88.
- Hey, Jeanne A.K. 2003. *Introducing Small State Foreign policy*; London: Lynne Renner.
- Hudson, Valerie. 2007. *Foreign Policy Analysis. Classic and Contemporary Theory*, Plymouth: Rowman & Littlefield.
- Ilves, Toomas-Hendrik. 2009. *Läänemere strateegia – unikaalne algatus regiooni elukvaliteedi parandamiseks*, Diplomaatia 73.
- Jourde, Cedric. 2007. *The International Relations of Small Neauthoritarian States: Islamism, Warlordism, and the Framing of Stability*; International Studies Quarterly vol 51.
- Laar, Mart. 2008, *Sõda Gruusias*, Diplomaatia 61.

- Liik, Kadri. 2005. *Eesti-Vene piiriläbirääkimiste lugu*, Diplomaatia 21.
- Meikar, Silver. 2011. *Valgevene kui lakmuspaber*, Diplomaatia 89.
- Meikar, Silver. 2008. *Perestroika imelaps Valgevene*, Diplomaatia 63.
- Mikko, Marianne. 2010. *Nurjunud riigist tagasi demokraatiaks*, Diplomaatia 87/88.
- Nasra, Skander. 2011. Governance in EU Foreign Policy: Exploring Small State Influence, *Journal of European Public Policy*, 18:2.
- Mikser, Sven. 2008. *Kes tahab rahu, valmistugu sõjaks*; Diplomaatia 61.
- Riim, Toomas. 1999. *Joining North Atlantic Treaty Organization: the Role of Beliefs in Estonian Foreign Policy-Making*; Masters' thesis, Uppsala.
- Keskerakonna valimisplatvorm Riigikogu valimisteks 2011.
- Sotsiaaldemokraatliku erakonna valimisplatvorm Riigikogu valimisteks 2011.